

Pospíšil, Ivo

Slovenská, česká a polská literatura, globalistická regionalistika a euroregiony

In: *Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor); 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, pp. 135-145

ISBN 80-210-3328-2

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133346>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Slovenská, česká a polská literatura, globalistická regionalistika a euroregiony

IVO POSPÍŠIL (BRNO)

Po listopadovém převratu roku 1989 se výrazně oživily aktivity, které byly spojeny s lokální a regionální kulturou. Navázalo se v tom na období Rakouska-Uherska a první Československou republiku a zdálo se, že jde spíše o doplnění mezery, která tu přes čtyřicet let zela, že jde trochu o staromilství, jež časem vyprchá. Postupně se však ukazovalo, že tato aktivita může být velmi časová a potřebná zejména v souvislosti s přistoupením k EU a se vznikem euroregionů překračujících hranice národních států. Takto například uchopil odkaz Ondry Ľysohorského pražský lingvista Jiří Marvan: je dílo tohoto lašského barda a experimentálního lingvisty a básníka okrajové, nebo je v něm i nadčasový prvek oslovující Evropu regionů, národních minorit a malých jazyků?¹

Principiálně jde o to, aby regiony byly objevovány nejen synchronně, ale také diachronně. To je ovšem spjato s několika metodologickými posuny důrazu. Základním problémem chybného přístupu k nuancím integrace je převaha synchronie, v jejímž znamení probíhalo v podstatě celé 20. století. To je do značné míry zásluha lingvistiky a českého meziválečného strukturalismu, zvláště Pražského lingvistického kroužku, s jeho pojmy struktura a funkce; v literární vědě se prosazovala přísná depsychologizace, obecně pak synchronie, jejíž hegemonii narušovala jen někdy historičtější pojímaná komparatistika. Restituce významu diachronních sond ukázaly již dříve výzkumy literárněhistorických epoch, v nichž se nacházely spojitosti mezi jednotlivými poetickými systémy (baroko - futurismus, sentimentalismus - postmoderna). Současně tato nová situace předpokládá kultivaci areálového či zónového nebo prostorového studia,

¹ J. Marvan: *Ľysohorského lašský projekt – daň době minulé či odkaz pro budoucnost? Příspěvek k záchraně jazykového euroregionu*. In: *Okraj a střed v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta – katedra bohemistiky a slavistiky, red. Marie Čechová, Dobruva Moldanová, Zora Millerová, Ústí nad Labem 2003, s. 282-291.

v němž filologie a kulturologie mají klíčové místo. Zde odkazujeme k některým sborníkům včetně již citovaného ústeckého a zejména k brněnskému projektu Kabinetu areálových studií, komisi doktorského studia teorie areálových studií a brněnsko-vídeňskému projektu střední Evropy.² Tedy docenění diachronie a areálové studium jsou těmi metodologickými pákami, které vycházejí vstříc novým evropským pohybům, jež jdou nyní razantně kupředu, až se možná jednou budeme divit. V této souvislosti nabývají na významu a v novém světle se jeví dříve zasuté regionální projekty, zvláště ty, které mají přesahy, týkají se podstatných kulturních oblastí a nosných tradic, které je nutné znovu vyzvednout ze stínu zapomnění. Jde například o regionální almanachy a projekty shrnující literární aktivitu.

Podívejme se na dvě slovenské literární aktivity v širších souvislostech známého česko-slovensko-polského trianglu. Odhlížím přitom od vnitřně slovenských animozit, neboť i na Slovensku – stejně jako v českých zemích – existují v obecně kulturní oblasti dobře známé frontové linie a nechtějí zmizet – to je mi v obou případech líto.

Spolek slovenských spisovatelů a další instituce vydaly na Filozofické fakultě Univerzity Konštanína Filozofa v Nitře roku 2000 pozoruhodnou knížku *Život a dílo Petra Jaroša* (Nitra 2000). Kdo by si nepamatoval jeho knížku *Tisíciletá včela* (*Tisícročná včela*) a úspěšné Jakubiskovo filmové ztvárnění? Jaroš je však mnohem složitějším spisovatelem a rozhodně není homo unius libri. Lze o něm říci, že je dokladem souboje slovenské literatury se schémata minulosti i s tradicionalistickou orientací: paradoxem tohoto úsilí je, že se Jaroš k tradici nakonec obloukem vrátil.

Peter Jaroš, který právě onoho roku 2000 oslavil šedesátiny, se narodil v Hybe (kdysi královské hornické městečko), vystudoval slovenštinu a ruštinu, publikoval první básně. Spolu s Rudolfem Slobodou a Jánem Šimonovičem sestavil sborník *Zrezaný ihlan* (1959), diplomku napsal o slovenských nadrealistech (surrealistech). Prošel řadou novinářských a redakčních postů, nakonec byl ústředním dramaturgem Slovenské filmové

² *Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie.* Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda – Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1999. *Areál – sociální vědy – filologie.* Ed. Ivo Pospíšil. Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2002. *Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki Jevropy: Srednjaja Jevropa.* Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil.

tvorby, jmenovali ho i zasloužilým umělcem. V roce 1990 v důsledku strukturálních změn přišel o zaměstnání (Ve sborníku se doslova píše, že nyní prožívá slovenský film fázi zániku). Roku 1992 se stal poslancem za Stranu demokratické levice, v roce 1994 po dalších volbách z politiky odešel a začal pracovat v Národním literárním, později jen Literárním informačním centru. K šedesátinám mu prezident Slovenské republiky Rudolf Schuster udělil řád Ľudovíta Štúra II. třídy.

Zatímco první novely *Popoludnie na terase* (1963) a *Urob mi more* (1964) ukazují autora jako člověka plného energie a optimismu, který věří, že svět lze napravit, další práce, počínaje novelou *Zdesenie* (1965) a zejména experimentální prózou *Váhy* (1966) svědčí o posunu k skepsi: inspirováno se existencialismem a francouzským „novým románem“. Povídky *Návrat so sochou* (1969) a *Krvaviny* (1970), stejně jako román *Trojúsmevový miláčik* (1973) ukazují na přechod k novým tématům a postojům: toto hledání prokládané prací ve filmových ateliérech vrcholí svérázným návratem k tradici v slavném románu *Tisícročná včela* (1979), jehož filmová podoba získala na 40. mezinárodním filmovém festivalu v Benátkách Zlatého fénixe. Po letitých peripetiích vydává Jaroš roku 1991 prózu *Milodar slučka*, která se stala v jistém smyslu prorockou: ukázal zde na deziluzi ze společenského vývoje a formou hyperboly na pochybný charakter některých lidí, kteří nové poměry utvářejí. Hlavní postavou je dvaadevadesátiletá paní, která v románě čtyřikrát změní jméno. Před koncem války se jako farská kuchařka podílela na likvidaci odbojářů, a to spolu s představiteli tehdejšího režimu, jež pak odešli do ciziny. Nyní se pod jinými jmény vrací: paní, která třicet let spolupracovala s pouňorovou tajnou policií, se s nimi spolčuje a vydává se za svědka zločinů, které se před 50 lety odehrály, dává si říkat „nevěsta revoluce“ a jde kandidovat do parlamentu. Autor hlavní studie ve zmíněném sborníku o tom píše: „*Je to obraz toho, co se k nám vrací, co je staré, neživotaschopné, plné problémů, co nemá předpoklady vytvořit svět odpovídající lidské podstatě... Autor tu intuitivně vycítil takřka všechny neduhy, s nimiž jsme se dodnes nedokázali vyrovnat.*“ (přel. ip).

Polemický, kritický, vůbec ne idylická oslava jubilea, ale příležitost ke kritickému zamyšlení a sebereflexi - právě takový je tento sborník o Petru Jarošovi, který jako hlavní editor vydává nitranský profesor Andrej Červeňák. Sborník je součástí impozantní ediční řady, která od roku 1992 zahrnuje mimo jiné debatu o díle Ladislava Ťažkého, Jána Števčeka, Vladimíra Mináče, Vincenta Šikuly, Osvalda Zahradníka a dalších.

O slovenské literatuře v zahraničí pojednává kniha stejné série *Život a dielo troch... Víťazoslav Hronec, Gregor Papuček, Ondrej Štefanko* (Edi-

tor Andrej Červeňák. Spolok slovenských spisovateľov, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra 2001).

Vítazoslav Hronec (nar. 1944 v slovensko-srbské osadě Pivnica ve Vojvodině v Jugoslávii), vystudoval (ale nešel na rigoróza) lékařskou fakultu v Bělehradě (1969) a pak se už věnoval poezii (debut *Hviezdy*) a novinářně v slovenském týdeníku Hlas ľudu (Novi Sad). V literatuře se etabloval v 70. letech minulého století, píše slovensky (mj. básnickou sbírku *Soľ*, ale také povídkové sbírky). Vydal antologii slovenské poezie 20. století, vlastní poezii vydává i na Slovensku.

Gregor Papuček (nar. 1938 v pilišských Mlynkách v Maďarsku) navštěvoval maďarskou školu v Budapešti, pak gymnázium v Békéské Čabě, od 70. let se věnuje poezii a podpoře slovenské kultury v Maďarsku, v letech 1979-1984 vystudoval slovakistiku na Univerzitě Eötvöse Loránda, vydává překlady a knihy o Slovácích v Maďarsku.

Ondrej Štefanko (nar. 1949 v Temešváru, Timișoara, Rumunsko) má slovenské školy. Vydal antologii slovenské literatury v Rumunsku, v Bratislavě mu vyšla antologie *Ars poetica* (1982), jeho básně se pravidelně překládají do rumunštiny. V organizování kulturního života Slováků v Rumunsku a ve vydávání poezie pokračuje i po roce 1989: jeho bibliografie a editorská činnost jsou v tomto období mimořádně bohaté.

Svazek obsahuje kromě biografie a bibliografie zmíněných tří autorů také studie Petra Andrušky, Vincenta Šabíka, Andreje Červeňáka, Jozefa Melichera aj. Ve stati Pavla Janíka se objevuje kritika postavení slovenské menšiny v Maďarsku, zejména v části příznačně nazvané *Na troskách impéria: „Zdá se mi, že východisko z aktuálního duchovního labyrintu je ve vědomí, že evropský integrační proces bez náležité ochrany a rozvoje autochtonních národních kultur, autentických literatur a unikátních jazyků může ohrozit samu jejich existenci jako nenahraditelnou a přirozenou součást přírodních a univerzálních hodnot lidské civilizace.“* (s. 20-21, přel. ip). Oproti tomu postavení slovenské menšiny v Rumunsku a Jugoslávii spočívá spíše v tzv. pozitivní diskriminaci. V jistém smyslu chybou je možná příliš „přátelské“ ladění všech statí, je tu - na rozdíl od předchozích svazků série - málo vskutku kritického.

Ve zmíněné sérii vyšel také svazek o Štefanu Moravčíkovi (nar. 1943 v obci Jakubov v Záhoří).³ Místní jazyk (dnes chápaný jako osobitý slovenský dialekt) nasával od dětství a později úspěšně využil i v krásné literatuře. Po absolvování jedenáctiletky v Malackách studoval filozofii

³ *Život a dielo Štefana Moravčíka*. Spolok slovenských spisovateľov, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra 2002. Editor: Andrej Červeňák.

a historii na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě; spolu se svým kolegou Valérem Mikulou (nynějším profesorem slovenské literatury, znalcem Moravčikova díla a autorem jedné ze studií tohoto sborníku) se dopouštěli recesí, ale také prvních literárních pokusů - po přerušení studia absolvuje roku 1968. To je ostatně jeho slavný rok (začíná pracovat v nakladatelství Tatran jako tiskový redaktor), kdy debutuje v čas. Mladé letá jako básník, v studentském čas. ECHO se zase projevuje jako politik a politolog – to se mu stalo nadlouho osudným. Skutečný knižní debut přichází až o rok později (*Slávnosti baránkov*): silný vliv futurismu (Velimir Chlebnikov a jeho český Taurfův překlad) a dalších moderních směrů 20. století (zmiňuje se o Ladislavu Klímovi, Richardu Weinerovi, ale také o Villonovi a Bloy atd.) konstatuje kritika všeobecně. V roce 1970 ještě stačí vydat svou druhou básnickou sbírku *O veľkej zmyselnosti bielych ovečiek* (Slovenský spisovateľ), ale pak se musí odmlčet. Po prověrkách musí odejít z nakladatelství Tatran a ze Svazu slovenských spisovatelů, pracuje v knihovně, pak jako tiskový redaktor ve Svazu výtvarných umělců, se sbírkou *Čerešňový hlad* (1979), kde se do značné míry podrobil vládnoucí moci, nastává boom jeho tvorby, jenž pokračuje i v 90. letech a v novém tisíciletí (je šéfredaktorem čas. Slovenské pohľady). Kromě poezie pro dospělé je významný i jako autor poezie pro děti (*Abeceda šanti*, 1982), překládá a píše prózu *Sedláci*. Moravčík je autor robustní erotiky, básnického experimentu, kam jistě patří i jeho tvorba pro děti, Záhoří jako obraz svěbytného světa a obecně venkova a půdy – pro Moravu je ostatně Záhorie za humny a jazykově a kulturně tvoří s jihovýchodní Moravou jeden celek.

Tradiční seminář, který se konal – tentokrát k Moravčíkovi – roku 2002 a jehož garantem byl prof. Andrej Červeňák, dal vzniknout sborníku, jenž obsahuje řadu moravčíkovských studií. Patří k nim práce o fantómu řeči z pera Viliama Marčoka (na materiálu *Sedláci*), Šabíkovo pojednání o třech extrémech Moravčikova psaní s důrazem na poezii, ale také na okruh Záhoří (*Sedláci, Tajná kniha Záhorákov*), Červeňákova analýza básnické sbírky *Idiotikon* (1989), Libova akcentace Moravčikova ruralismu a Sulíkova práce o *Sedláci*ch a časovém faktoru dějin. Gabriela Magalová si všimá Štefana Moravčíka jako tvůrce poezie pro děti, stejně jako Eva Vítězová píše o jeho didaktických dětských knížkách (*Prvák, prvák, vystrc rožky*, 1997, aj.), zatímco Juraj Bago zkoumá v nich systém uměleckého textu a Renáta Hlavatá zase jeho jazykové experimentátorství. Kniha o Štefanu Moravčíkovi je pozoruhodná nejen analýzou díla významného současného slovenského tvůrce, ale také poukázáním na složité

životní osudy, na těžký a rozporuplný úděl, na nezbytí svébytnosti...a na sepětí s regionem.

Určitou kvalitativní nevyrovnaností se vyznačuje další regionální projekt s celoslovenskými přesahy *Almanach Nitra (2000, 2001, 2002, 2003)* vědomě pokračující v tradici slavného almanachu Nitra z roku 1844, jenž tehdy sestavil Miloslav Jozef Hurban. Národovecká orientace sborníku by mohla být bez připomínek přijata jako legitimní a seriózní v případě, že by se tu neobjevovala známá kliše týkající se minulosti. O jistou míru vyváženosti se stará editor a opět je to Andrej Červeňák. Již v úvodním slově k almanachu za rok 2001 zcela jasně deklaruje své stanovisko jako syntetické: symboliku Nitry vidí v postavách Atlantů z nitranského Pribinova náměstí; Nitru také postihla úloha Atlanta, totiž držet klenbu slovenské kultury rozpínající se od západu k východu. I když se budeme kriticky stavět k některým koncepcím slovenské minulosti, které kdysi vyústily v proslulou brožuru o Velkoslovenské říši, nelze současně nevidět, že i náš český pohled je někdy značně deformovaný a pro Slovensko ponižující, příliš úhledně teleologicky poskládaný. Svůj půvab v almanachu mají i legendární témata, např. z pera kardinála Jozefa Chryzostoma Korce. Uvádí zde např. legendy spojené s pobytem legií Marca Aurelia na tomto území (císař tu tvořil *Hovory k sobě*) i spekulaci o tom, že prvními křesťany tu byli křesťanští římsští legionáři, kteří modlitbami vyprosili déšť, jenž jim zachránil život (na jiném místě jiný autor beletrie to střízlivěji vysvětluje tak, že Marcus Aurelius za pomoci místního protoslovenského obyvatelstva dal zapálit ohně, ohřál tak vzduch a způsobil déšť). Kardinál a zároveň básník a prozaik píše o salcburských misích ještě před misí Konstantina a Metoděje a uvádí, že slovanský (bál bych se napsat, že slovenský) překlad Kréda a Otče náš byl prvním zachovaným „slovenským“ textem. Podle mého soudu to však nic nemění na faktu, že prvním spisovným jazykem Slovanů byla staroslověnština (nikoli staroslovenština), že Slováci nebyli tzv. nejstarším slovanským národem, protože „Slováci“ je běžné obecné pojmenování (viz novgorodské „Slověny“). A mluvit o národu a kodifikovaném jazyku v 9. století i dříve, jak se to někdy děje na Slovensku, na Ukrajině i jinde, pokládám za nepodložené. Naopak za pozitivní považuji výklad mise obou věrozvěstů jako autochtonní akci jednotného křesťanstva nerozlišujícího Pax Romana a Pax Orthodoxa. Nicméně osudy liturgické staroslověnštiny (církvní slovanštiny) na našem území demonstrují fakt, že rozštěpení už bylo na cestě dávno před schizmatem roku 1054. V tomto smyslu nutno ocenit studie Bohuslava Chropovského (Nitra v 8.-12. století). Reálný náhled na dějiny má také A. Červeňák v stati o slavjanofilství a západnictví. Překážku symbiózy slavofilství a západnic-

tví vidí v zásazích politiky. K pozitivům sborníku patří tak stať Alexandra Ruttkaye o křížových výpravách a o tom, jak zasáhly Slovensko a o pověsti o Meluzině a jejích slovenských materiálních dokladech a úzkých stycích Uher a Francie. V jistém smyslu slabinou sborníku je poezie (až na řídké výjimky), naopak spíše dobrá je próza. Kdybychom se obezřetně vystříhali některých zmíněných rysů, dostali bychom sborníky, který jsou hodnotou samy o sobě, ale také inspirací: jak pokud jde o situaci národní literatury za hranicemi státu, tak z hlediska širokého regionalismu.

Podobné aktivity v českých zemích můžeme doložit na sbornících Společnosti Aloise Jiráska, například na svazku z roku 2001.⁴ Editori udržují spisovatelův odkaz i navzdory nepřízni doby, kdy se od tohoto kdysi tak zbožňovaného autora, takřka národní modly, všichni odvrátili jako od nepotřebné veteše. Nutno poznamenat, že sborníky Společnosti Aloise Jiráska nejsou založeny na jednobarevné apogetice odsouvaného spisovatele: dávají prostor různým, často protikladným nebo polemickým názorům, občas se tu vyskytnou i stati integrující spisovatelovo dílo do širších mezinárodních kontextů, najdeme tu také objevné materiálové studie. Po úvodu předsedy společnosti Miloše Zelenky, který zdůrazňuje pestré žánrové rozpětí sborníku od klasické studie, dokumentační zprávy přes retrospektivní stať k osobně laděné vzpomínce a faktografickému pásmu, následuje kmenová autorka jiráskovských sborníků Helena Mikulová, která ve stati *Jiráskiana ve sbírkách Památníku národního písemnictví dnes* precizně dokumentuje nejen přítomnost jiráskovských dokumentů, ale také koncepci uchovávání a prezentace jiráskian a zároveň velmi střizlivě posuzuje různé koncepce moderních dějin, z jejichž zorného úhlu byl Jirásek nejednou posuzován (Palacký, Masaryk, Pekař, Nejedlý). Českobudějovický literární historik Jaroslav Toman v článku *Persona non grata aneb Osudy Jiráskovy tvorby pro mládež za první světové války* prezentuje rakouské zásahy proti českému „nacionalismu“, tj. proti národnímu výkladu dějin a úlohu Jiráskových děl pro děti, která se stávala objektem ostré cenzury. Příloha sborníku uvádí pojednání A. Jiráska *V staročeské domácnosti*. Alexej Mikulášek v práci *Několik poznámek k recepci díla Aloise Jiráska* zkoumá osudy jeho tvorby v letech Protektorátu Čechy a Morava v souvislosti s jeho tzv. antisemitismem. Autor se opírá také o svou práci

⁴ *Sborník Společnosti Aloise Jiráska IV. vydáný u příležitosti 150. výročí narození A. Jiráska*. Vydala Společnost Aloise Jiráska, lektoroval prof. PhDr. Dušan Jerábek, DrSc., redakční rada sborníku: doc PhDr. Miloš Zelenka, DrSc., PaedDr. Alexej Mikulášek, PhDr. Milan Pokorný, ilustroval Vlastimil Lebr, odpovědný redaktor PhDr. Milan Pokorný, Praha 2001.

na slovníku *Literatura s hvězdou Davidovou*, který redigoval (1. díl vyšel r. 1998, druhý 2002).⁵ Ukazuje, že Jirásek nikdy nebyl antisemitou a že pasáže, které tak mohou být vykládány, jimi ve skutečnosti nejsou, stejně jako za protizidovské autory nemohou být označeni K. Havlíček Borovský, J. Neruda, F. L. Rieger, S. Čech, J. Vrchlický, V. Dyk aj. uvedení v české Protizidovské čítance z roku 1944. Autor píše: „Jirásek měl bytostný odpor k českému i německému antisemitismu, rovněž k náboženským předsudkům vůči židům (antijudaismus). Právě román *Mezi proudy* (antisemity k propagandě zneužívaný) byl a zůstává ve svém vyznění adorace náboženské či rasové zášti velmi vzdálen; obraz pražského pogromu, lidového křesťanského fanatismu, o tom svědčí zcela výmluvně.“ (s. 46). Olbřímí úkol vzal na sebe redaktor sborníku Milan Pokorný, který mapuje činnost Společnosti Aloise Jiráska v letech 1945-1960: její osudy jsou zřetelným odrazem společenských peripetií a českého „odezdikezdismu“. Přísně literárněvědně jsou orientovány stati Evy Koudelkové (*K dramatickým báčkám Aloise Jiráska*) a Martina Schacherla (*Dvoji typ dlouhé epické věty – Alois Jirásek a Julius Zeyer*). Doklady o Jiráskově přijetí na Slovensku snáší studie Milana Pokorného a Miloše Zelenky *Jirásek v Bratislavě*, která se týká Mistrova pobytu ve dnech 9.-13. září 1921 – duchovním iniciátorem byl český literární historik Albert Pražák, čechoslovakista a profesor Komenského univerzity v Bratislavě – Jiráskova cesta byla nejtriumfálnější cestou Čecha po Slovensku – hned po Masarykově. Miloslav Hýsek analyzuje Jiráskovy a Rairovy listy ilustrátorovi Adolfu Kašparovi. Sborník doplňuje text Františka Langra o úloze Jiráskových spisů v ruských legiích a vzpomínky Jarmily Šrámkové s jednoduchým, ale jasným stanoviskem k odsunování Jiráska do zapomnění. Pro pochopení Nejedlého vztahu k Jiráskovu odkazu je užitečná stať Marie Vorlíčkové čerpající z deníku akademika Josefa Charváta – jde o údajný vztah stárnoucího Nejedlého a Jiráskovy vnučky. Sborník

⁵ Viz I. Pospíšil: *Literatur mit dem Davidstern*. Alexej Mikulášek - Viera Glošiková – Antonín B. Schulz a kol.: *Literatura s hvězdou Davidovou*. Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století. Votobia, Praha 1998. In: *Germanistisches Jahrbuch Tschechien – Slowakei* 1998. DAAD – Deutscher Akademischer Austauschdienst, Reihe Germanistik, Neue Folge 6, herausgegeben von M. Berger (Berlin), K. Krolop (Prag), M. Papsonová (Prešov). Brücken-Verlag, Berlin/Prag/Prešov 1998, s. 291-292. Alexej Mikulášek, Jana Švábová, Antonín B. Schulz a kol.: *Literatura s hvězdou Davidovou 2*. Slovníková příručka k dějinám česko-židovských a česko-židovsko-německých literárních vztahů 19. a 20. století. VOTOBIA, Praha 2002.

dokresluje publikace různých názorů na Jirásků, ať již kladných nebo záporných; je tu například známý negativní názor Šaldův („*V kružích odborně umělecky orientovaných byl vždycky přijímán s jakýmsi výhradami. Dlouholetým a velmi intenzivním kontaktem s širokou obcí čtenářskou vyžilo se dílo Jiráskovo úplně.*“), pozitivní Čapkův („*Jiráskovo srdce není při fanaticích, křiklonech a ctižádostivých kořistnicích, nýbrž na straně vzdělaných, osvícených, právomilovných, osobně skromných a laskavých vlastenců.*“). „*Ale řekne-li někdo, že pro něho Jirásek nebo Dickens nebo Gorkij není žádným umělcem, Bůh s ním, o tom se přece nelze přít.*“), Fučíkův, Kaplického, Werichův („*Jirásek měl smysl pro story*“), Škvoreckého („*Jirásek jako první z českých spisovatelů objevil ve svém Temnu kolorit barokní Prahy.*“), negativní Mňačkův („*Jirásek, tak milovaný generacemi nacionálně sentimentálních předků, je dnes směšný a na jeho směšnosti nic neubírá, spíše přidává jeho povyšování na praotce české literatury.*“).

V Polsku představuje typický euroregion Slezsko se svou multinacionální a multikulturní minulostí, prusko-německou dominancí, zásahy Ruska, proměnlivostí náboženských denominací a vztahem k Českému státu. Poláci studují tento areál prostřednictvím tzv. ikonosféry. Jde o komplexní areálový přístup, o studium kultury v širokém slova smyslu na určitém typologicky vyhraněném, nejlépe diachronně nebo i synchronně multilingválním a multikulturním teritoriu. Podívejme se na tři příklady tohoto bádání.⁶

Polská badatelka Krystyna Kossakowska-Jarosz přistoupila k analýze kultury Horního Slezska ze systémového a funkčně dynamického hlediska. Především se vyhnula stereotypní deskriptivnosti dosavadních výzkumů a jejich ignoranci masové (triviální) produkce. Literaturu vidí v soustavě masové kultury a trhu. Literatura je pro ni nejen textem, ale především knihou se všemi komponenty, tj. s grafikou, ilustracemi aj. Autorka pak analyzuje postavu autora, literární kritiku a čtenáře z různých hledisek, jak o tom píše v závěru: „*Kultura literacka Ślązaków identyfikujących się z polskością, którą w wybranych przejawach opisałam, tylko okazjonalnie realizowana była w obiegu wysokim. Ślązacy najczęściej stykali się z jej skomercjalizowaną, popularną wersją.*“ (s. 219). Slezsko je ovšem dia-

⁶ Krystyna Kossakowska-Jarosz: Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia. Uniwersytet Opolski, Opole 1999. Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze. Pod redakcją Bożeny Tokarz. „Śląsk“, Katowice 2002. Dariusz Rott: Bracia czescy w dawnej Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002.

chronně či stopově synchronně celek multilingvální a multikulturní, kam zasahovali Češi i Němci, nemluvě o svébytnosti Slezanů jako takových – ale to je již téma jiného výzkumu.

Ten do značné míry v jiném prostoru a čase provedl katovický polonista Dariusz Rott. Kdysi bylo sice běžné, že Češi četli polsky a Poláci česky – a nejen poezii, ale i dost dlouhé romány, ale to je dávno pryč; dnes Češi nečtou ani slovensky. Tuto bývalou blízkost nám připomene kniha, která je pozoruhodná již svým základním přístupem: autorovi jde také o tzv. ikonosféru, tj. skutečnou, smyslově konkrétní podobu určitého prostoru; v daném případě se jedná o nám dobře známé Lešno (Leszno), ale nejde jen o ně: autor se zabývá všemi podstatnými kulturními stopami, které českí bratři v jižním Polsku zanechali. Rottova práce se skládá z osmi částí a rozsáhlého metodologického úvodu: první pojednává o básníkovi Piotru Wacheniovovi, druhá o ikonosféře Lešna v letech 1628-1656, třetí o ženách v Lešně 17. století (Krystyna Poniatowska a Anna Memorata), další pojednává o cestách českých bratří a jejich literárních reminiscencích, následující se zabývá literárními institucemi severní Evropy ve světle známého islandského cestopisu Daniela Vettera, šestý líčí vztah politiky a literatury u Jana Amose Komenského v souvislostech tzv. sarmatské kultury, sedmý oddíl se týká Lešna v letech 1655-1656 na pozadí románu Stanisława Hel-sztyńskiego *Amosův žák* (1976). A pro Brňany je nejzajímavější je osmý oddíl, který se přímo jmenuje *Tradice brněnské slavistiky* a pojednává o Bohuslavu Horákovi (1881 – 1960) jako editorovi již zmíněného cestopisu Daniela Vettera *Islandia* (vyšlo v Lešně roku 1638). Ostatně brněnských a moravsko-slezských filiací je v tomto spise více: autor děkuje mimo jiné profesorovi Masarykovy univerzity Milanu Kopeckému, Liboru Paverovi ze Slezské univerzity a jiným. D. Rott je přívržencem studia literatury v širších kulturně historických souvislostech: ve stopách metodologů tzv. mikrohistorie zkoumá všední den lidí 17. století, jejich starosti, kulturní zázemí a mentalitu, resp. toto vše se snaží na základě dostupných materiálů rekonstruovat. Přístup bychom mohli nazvat kontextovým: literatura nebyla ani tak plochou k předvádění dovedností, jako projevem lidského bytí, lidské existence, manifestací náboženského života. Ukazuje se, jak plodné je srovnávací zkoumání založené na materiálech blízkých národů – geograficky, etnicky, jazykově, historicky a mentálně. V polsko-českých vztazích je řada světlých, ale i temných míst, které je třeba sine ira et studio znovu analyzovat jako zajímavé doklady naší dávné koexistence i jako model nebo varování. To vše v Rottově knížce v zastřené, ale o to hlubší podobě najdeme. Slezsko znovu ožívá v minulých i současných realitách, ve své přirozené multikulturnosti, jak se vrstvila po řadu staletí:

Češi, Poláci, Prusové, katolíci, protestanti, nakonec i pravoslavní...takových regionů nabízí střední Evropa řadu, tj. tranzitivních, smíšených oblastí, v nichž se jako v kapce vody zrcadlí složité osudy starého kontinentu i to, že inspiraci multikulturalismem nemusíme hledat ani v Americe, ani v Asii: byla tady odjakživa, vlastně od mediteránní kolébky. Rottova kniha je také implicitní výzvou k česko-polskému sblížení: takových pokusů byla v minulosti řada, ale nedopadly slavně – vinou obou stran. Že by přišel čas globální nápravy?

Souvislost kultury, ikonosféry a literatury formuluje katovický sborník o vizualizaci. První oddíl tyto vztahy analyzuje v obecnější rovině, v druhém oddílu se rozebírají poetické transgrese (to je pojem, s nímž se v Polsku pracuje snad nejčastěji) ikonosféry ve smyslu vizuální paměti předmětu (např. studie z dílny B. Tokarz, Józefa Zarka, Ireny Novak-Popov aj.). Třetí část pojednává o vizuálním poznání v průběhu 20. století, čtvrtá obsahuje analýzu vizualizace v dramatu a divadle, pátá část se týká překladu. Kromě Poláků do sborníku přispěli dva Slovinci, jedna badatelka z Kanady, jedna z Francie a jeden český badatel. České problematiky se dotýkají dva příspěvky. O metodologické a problémové scelení se v úvodu pokusila editorka B. Tokarz: ukazuje zde na spojitost ikonosféry jako komplexního pojmu s literární poetikou a právě ve 20. století vidí vizualizaci jako klíčovou. Je zřejmé, že tu se bádání o ikonosféře a její transgresi do literatury ve smyslu intenzifikované vizualizace stýká s tzv. generální genologií (Balcerzan) a generální komparatistikou, tj. s pokusy o komplexní žánrově srovnávací studium umění jako takového, jak se tím zabývá mezinárodní asociace *Ars Comparationis*; dílčím způsobem je to možné a velmi plodné (literatura a hudba, výtvarné umění, architektura atd.), jako technologické postupy inspirativní, ale jako zobecnění jen těžce realizovatelné. Například před časem podniknuté brněnské pokusy o slovník uměleckých žánrů (J. Pavelka, autor těchto řádků aj.) ztroskotaly právě na tom, že nebylo možné se metodologicky ujednotit na pojmu žánr či druh v různých druzích umění. Jsem v této věci proto poněkud skeptický. To však nic nemění na užitečnosti těchto průniků pro hlubší poznání souvislostí literatury, umění a kultury v jejich co nejširším významu.

Význam v 90. letech nastartovaných regionálních projektů s výrazným globalizovaným dosahem jako základ komplexního evropského a možná i širšího bádání zejména v dalších letech stoupne: nakolik rozruší dosavadní koncept národních států, nakolik k nim bude komplementární a nakolik bude jen deklarací k *statu quo* ukáže až budoucnost.

